

UCHWAŁA NR LVIII/740/2022

RADY MIEJSKIEJ LESZNA

z dnia 29 listopada 2022 r.

w sprawie ustanowienia roku 2023 w Lesznie Rokiem doktora Jana Jonstona

Na podstawie *art. 7 ust. 1 pkt 9), 18), 19) oraz art. 18 ust. 2 pkt 15) ustawy z dnia 8 marca 1990 roku o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2022 r., poz. 559 ze zm.) oraz art. 1 ust. 1 i 4 ustawy z dnia 25 października 1991 roku o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (Dz. U. z 2020 r., poz. 194)* uchwała się, co następuje:

§ 1. Z okazji 420. rocznicy urodzin Jana Jonstona, oddając hołd wybitnemu humaniście nowożytnego Leszna, lekarzowi, botanikowi, historykowi i filozofowi oraz podkreślając Jego zasługi dla Leszna **Rada Miejska Leszna ustanawia rok 2023 w Lesznie Rokiem doktora Jana Jonstona.**

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Prezydentowi Miasta Leszna.

§ 3. Uchwała wchodzi w życie z dniem podjęcia.

Przewodniczący Rady Miejskiej Leszna

Tomasz Malepszy

Uzasadnienie do UCHWAŁY NR LVIII/740/2022
RADY MIEJSKIEJ LESZNA
z dnia 29 listopada 2022 roku
w sprawie ustanowienia roku 2023 w Lesznie Rokiem doktora Jana Jonstona

W 2023 roku przypada 420. rocznica urodzin Jana Jonstona. Ustanowienie roku 2023 rokiem Jana Jonstona w Lesznie będzie znakomitym uhonorowaniem wszechstronnego uczonego – jedyne w XVII stuleciu powszechnie znanego w Europie lekarza i przyrodnika z Polski – oraz stanowić będzie formę podkreślenia Jego zasług dla nowożytnej humanistyki.

Jan Jonston (1603-1675), to wybitny uczonek przez kilkadziesiąt lat związany z Leszmem, człowiek o ogromnej wszechstronności: lekarz, przyrodnik, historyk, filozof, autor szeregu publikacji. Aktywnie uczestniczył w życiu Leszna, parafii kościoła kalwińskiego, gimnazjum, a także, jako praktykujący lekarz. Jan Jonston dał się poznać jako doskonały pedagog, wychowawca i organizator, a jednocześnie człowiek niebywale pracowity. **Jan Jonston został pochowany w Lesznie, a w miejscu cmentarza znajduje się dziś park nazwany jego imieniem; tam też stoi jedyny w Polsce pomnik Jana Jonstona.**

Współcześnie, Janowi Jonstonowi poświęcona była m.in. wystawa pt. „Jan Jonston. Między Europą a Leszmem” /2003 r./, a jej organizatorem było Muzeum Okręgowe w Lesznie. W leszczyńskim Muzeum znajduje się kilka dzieł wydanych za jego życia w oficynach holenderskich oraz w Lesznie, w tym słynna „Historia naturalna” z miedziorytami Mateusza Meriana, graficzny wizerunek Jonstona, liczny zbiór prac o Jonstonie XIX-XX w. oraz polska edycja „O stałości natury”. W 2003 roku odbyła się w Lesznie, zorganizowana przez Leszczyńskie Towarzystwo Kulturalne, sesja naukowa „Europejskość myśli i twórczości naukowej Jana Jonstona po czterech wiekach”, które to Towarzystwo już w 1974 r. wydało pracę zbiorową zatytułowaną „Jan Jonston 1603-1675”.

Rok 2023 będzie doskonałą okolicznością do lepszego poznania i przybliżenia szerzej sylwetki i twórczości uczonego, który zapisał w historii nauki i dziejach Leszna piękną kartę. Biogram Jana Jonstona szczegółowo został przybliżony w „Słowniku Biograficznym Leszna”:

JONSTON Jan (1603-1675), przyrodnik, lekarz, historyk, pedagog. Urodził się 3 IX w Szamotułach jako syn Simona Johnstona, Szkota z pochodzenia i Niemki Anny Becker. W 1611 rozpoczął naukę w szkole braci czeskich w Ostrorogu z której, po 3-letnim pobycie, przeniósł się do gimnazjum bytomskiego. W 1617 stracił matkę, rok później ojca. Sierotą, oprócz stryja Franciszka, zaopiekowali się m.in. dr filozofii i medycyny K. Dornavius, który wówczas sprawował funkcję rektora gimnazjum w Bytomiu oraz historyk B. Exner. K. Dornavius rozbudził w Jonstonie zainteresowanie filozofią i medycyną, B. Exner zainteresował go historią. Po 5 latach nauki w Bytomiu, 10 W 1619 Jonston podjął naukę w gimnazjum toruńskim. Rektorem tej szkoły był wówczas historyk i filozof K. Graser;

prawdopodobnie jemu Jonston zawdzięczał świetną znajomość jęz. hebrajskiego. Po ukończeniu nauki w gimnazjum wyjechał do Szkocji, gdzie (29 I 1623) rozpoczął studia na akademii w Saint Andrews, kontynuując naukę filozofii scholastycznej, jęz. hebrajskiego i teologii. Jego postępy skłoniły arcybiskupa miasta Saint Andrews, prymasa Szkocji J. Spotwooda, do przyjęcia Jonstona w poczet 12 alumnów królewskich. W 1625 powrócił przez Gdańsk i Toruń do Szamotuł, z zamiarem wyjazdu do Szkocji po uporządkowaniu spraw rodzinnych. Szalejąca w tym okresie w Polsce zaraza uniemożliwiła realizację planów. W tej sytuacji przyjął stanowisko wychowawcy młodych Korczbok-Zawadzkich w Lesznie. Rozpoczął pracę nad swoją pierwszą encyklopedią przyrodniczą: „Enchiridion historiae naturalis”, która w 1630 ukazała się w Amsterdamie pt. „Thaumatographia naturalis in decem classes distincta”. W 1629 brał udział w naradzie lekarskiej dotyczącej K. Poniatowskiej, mającej prorocze wizje. W czerwcu 1629 wyruszył w drugą podróż po Europie, nawiązując kontakty z wybitnymi uczonymi. W tym też roku zapisał się na studia medyczne we Franeker w Holandii, a w 1630 kolejno w Lejdzie, Londynie i Cambridge. Podczas studiów w Cambridge oddał do druku traktat filozoficzny „Naturae constanstia” (Amsterdam 1632). Po ukazaniu się tej pracy holenderski uniwersytet w Dewenter zaproponował jej autorowi katedrę filozofii, której Jonston nie przyjął. W 1631 powrócił na krótko do Leszna, gdzie objął stanowisko wychowawcy B. Leszczyńskiego. Pół roku później, w lutym 1632, udał się razem ze swoimi wychowankami: B. Leszczyńskim, W. Dorohostajskim i W. Korzbok-Zawadzkim w podróż po Europie. Przez krótki czas przebywał we Franeker w Holandii, po czym w sierpniu 1632 przeniósł się ze swoimi wychowankami do Lejdy. W 1633 wydał tutaj, przeznaczony dla gimnazjum leszczyńskiego, podręcznik historii powszechnej: „Skeleton historiae universalis, ciilis et ecclesiasticae”, w którym przedstawił historię ważniejszych państw od początku świata aż do 1633. W Lejdzie opublikował również rozprawę na temat etyki: „Enchiridion ethicum ex sententionissimis dictis concinnatum et in libros tres distinctum”. Traktat ten stał się później jedną z części, wydanej we Frankfurcie i Lipsku, pracy „Polymathiae philologicae”. W opracowaniu tym, będącym zbiorem sentencji etycznych filozofów starożytnych, autor dowodził, że etyka składa się ze wskazań moralnych, które mają człowiekowi zapewnić szczęście. Ostatnią pracą, jaką Jonston wydał w czasie swojego pobytu w Lejdzie, była rozprawa „De febribus” (1634), na podstawie której uzyskał (15 IV 1634) doktorat z medycyny. W pracy tej opisał różne rodzaje gorączek. Z Lejdy udał się, razem ze swoimi podopiecznymi, do Dordrechtu i Harderwijk, celem zwiedzenia tamtejszych urzędzeń menniczych i probierczych. W maju 1634 przybył po raz trzeci do Anglii. W Cambridge został przyjęty w poczet dr. medycyny. Następnie, przez Flandrię i Brabancję, dotarł do Paryża, gdzie wertował m.in. zbiory biblioteki królewskiej. Po zwiedzeniu Francji i Włoch, 15 XI 1636 powrócił do Leszna, gdzie objął stanowisko lekarza Leszczyńskich oraz lekarza miejskiego. Do jego obowiązków należał także dozór nad lekami dopuszczanymi do handlu. W tymże roku został członkiem Collegium Scholarcharum – rady, mającej sprawować opiekę i nadzór nad gimnazjum w Lesznie. W 1639 wydał drugi podręcznik historii: „Horae subcisivae, seu rerum toto orbe, ab universi exortu gestarum idea”, będący rozszerzoną wersją poprzedniego podręcznika. Z przedmowy

skierowanej do J. i A. Leszczyńskich wynika, że był to trzeci podręcznik historii powszechnej Jonstona. Drugą, opracowaną przez Jonstona w Lesznie pracą, jest wydana w 1642 rozprawa: „*Ad theriacae Andromachi singularia schediasma*”, w której starał się odtworzyć składniki znanego i cenionego w starożytności, lecz wówczas zapomnianego, leku przeciwko epidemiom słynnego lekarza greckiego Andromacha. Jak dużą popularność zdobyła sobie od razu ta rozprawa oraz jak wielką sławę Jonston zyskał jako lekarz, świadczy fakt powierzenia mu w tym roku, przez elektora brandenburskiego J. Wilhelma, katedry medycyny we Frankfurcie n. Odrą. Jonston odrzucił tę zaszczytną propozycję, motywując odmowę *temporum saevitiam* (srogością czasów). Opracował natomiast dla studentów tej uczelni podręcznik medycyny: „*Idea universae medicinae libris VIII absoluta*” (Amsterdam 1644). W przedmowie do czytelnika zaznaczył, że wiadomości o lekach czerpał z dzieł najznakomitszych lekarzy i uwzględnił to, czego dowiedział się od wybitnych osób jak również, iż zapoznał się ze wszystkimi środkami leczniczymi, jakie znalazł w apteczce swego teścia, znanego lekarza ze Wschowy, M. Vechnera. Dzieło to miało stanowić, w założeniu autora, kompendium całej ówczesnej wiedzy medycznej. Doczekało się wielu wydań, a jego treść była przez autora 2 razy przerabiana i uzupełniana. Dzięki niemu uznaje się dziś Jonstona za współtwórcę nowożytnej klasyfikacji chorób. W 1646 Jonston wydał w Lesznie pierwszy w Polsce podręcznik dendrologii: „*Syntagmatis dendrologici specimen*”, zawierający opis 11 gatunków drzew owocowych, krótką historię ich upraw i wykorzystania ich owoców przez człowieka. Najwybitniejszym dziełem przyrodniczym, opracowanym przez Jonstona w Lesznie jest, wydawana w 1650-1653, licząca 7 ksiąg, encyklopedia zoologiczna: „*Historia naturalis*”; trzecia wielka encyklopedia przyrodnicza renesansu i baroku (po dziełach Szwajcara K. von Gesnera i Włocha U. Aldrovandiego). Całość pierwszego wydania zawierała 1504 stron druku oraz 324 tablice z ok. 3000, artystycznie wykonanymi przez M. Meriana, rycinami. Praca Jonstona cieszyła się w naukowym świecie Europy do końca XVIII w. ogromnym powodzeniem i była w wielu krajach wielokrotnie przedrukowywana. Księgę „*De avibus*” (O ptakach) przełożono w 1773 na język francuski. W 1655 B. Leszczyński wysłał Jonstona do króla szwedzkiego, przebywającego w Krakowie, z deklaracją lojalności. Po spaleniu Leszna w 1656 Jonston osiadł na stałe w zakupionej przez siebie posiadłości Zieborff (ob. Składowice) na Śląsku. W 1660 opracował tutaj 3 znaczące dzieła naukowe. Pierwszym z nich jest praca na temat świąt starożytnych Greków: „*De festis Hebraeorum et Graecorum schediasma*”. Druga to komentarze do „*Prognoz koskich*” Hipokratesa, dotyczących diagnostyki lekarskiej, będące zdaniem B. Bujakowskiej, najwcześniejszą znaną próbą zebrania prognoz lekarskich. Jest to jedyny oryginalny tekst Hipokratesa, wydany staraniem polskiego uczonego. W 1660-1667 Jonston opublikował, składający się z 5 części, czwarty z kolei podręcznik historii powszechnej: „*Polyhistor seu rerum ab exortu Universi ad nostra usque tempora, per Asiam, Africam, Europam et Americam in sacris et profanis gestarum succinta et methodica series*” (Jena 1660-1667), liczący 2461 stron. Oprócz przedstawienia historii politycznej i gospodarczej 60 państw, podał w nim informacje o ważniejszych wydarzeniach we wszystkich możliwych dziedzinach. Kolejną pracą Jonstona, opracowaną w Składowicach, jest

katalog roślin zielonych (nie drzewiastych): „*Notitia regni vegetabilis*” (Lipsk 1661). Wydał również dzieło mineralogiczne: „*Notitia regni mineralis seu subterraneorum catalogus, cum praecipuis differentiis*” (Lipsk 1661), rozszerzone wydanie czwartej części „*Thaumatographia naturalis*”. Dużą pomocą przy korzystaniu z tego dzieła jest dołączony doń indeks alfabetyczny, obejmujący ok. 900 haseł. W 1661 Jonston wydał w Jenie podręcznik: „*Idea hygieines recensita*”, traktujący higienę jako naukę wskazującą, jak należy się zachowywać aby zachować zdrowie. W 1662 ukazał się we Frankfurcie n. Menem drugi podręcznik drzewoznawstwa Jonstona: „*Dendrographia sive historiae naturalis de arboribus et fructibus, tam nostri, quam peregrini orbis*”. Na 528 stronach formatu 2° autor zawarł opis ok. 2000 gatunków roślin drzewiastych, sklasyfikowanych w 10 grupach. Do ostatniej książki dołączył przedruk rozprawy M. P. Boyma „*Flora Sinensis*”, opisującej florę Chin. Wartość opracowania podnosi 137 tablic z ponad 1800 rysunkami roślin oraz ich owoców. Jak wynika z tytułu, dzieło to miało być ostatnią częścią „*Historii naturalnej*”. O uznaniu, jakie zdobyło, świadczy fakt, że zaraz po jej ukazaniu się uniwersytet w Heidelbergu zaproponował Jonstonowi objęcie katedry medycyny. W 1663 z taką samą propozycją zwrócił się do niego uniwersytet w Lipsku; Jonston odrzucił jednak obie te zaszczytne nominacje. W 1666 wydał zwięzłą encyklopedię wszechwiedzy: „*Polymathiae philologicae, seu totius rerum universitatis ad suos ordines revocatae adumbratio horis subcisivis*” (Frankfurt-Lipsk), w której przy pomocy 12 000 wyrazów przedstawił encyklopedyczny system wiedzy, podzielonej na 3 działy: o przyrodzie, o człowieku, o społeczeństwie. Zastosowaną tutaj metodę zaczerpnął z „*Janua linguarum*” J. A. Komeńskiego, ale przeznaczył swoje opracowanie dla starszej młodzieży. Ostatnim znanym dziełem Jonstona jest, wydana w 1673 we Wrocławiu, „*Syntagma universae medicinae practicae*”, w której zebrał wszystko, co w ciągu życia napisał z zakresu medycyny. H. Ostromęcka wspomina o zaginionej w rękopisie pracy Jonstona z zakresu zoologii: „*Inventarium zoologicum*”. O popularności, jaką zdobyły dzieła Jonstona wśród współczesnych, świadczy ogromna ilość ich wydań w XVII i XVIII w. oraz liczne przekłady na języki obce. Jak podaje S. Schwann, jeszcze w 1721 prace przyrodnicze i medyczne Jonstona były obowiązkowymi podręcznikami na wszystkich niemieckich uniwersytetach. Jonston zmarł 8 VI 1675 w Składowicach. 29 IX 1675 jego zwłoki przewieziono do Leszna. Związek małżeński z Krystyną, córką aptekarza Samuela Hortensiusa, zawarł 19 V 1637. Po jej śmierci, 8 VI 1638 poślubił we Wschowie Annę Rosinę, córkę nadwornego lekarza Zygmunta III Wazy, Mathiasa Vechnera. Uroczystości weselne powtórzono 3 tygodnie później w Lesznie. Z czworga dzieci z drugiego małżeństwa przeżyła Anna Regina, natomiast Mateusz, Jan i Anna Maria zmarli w wieku dziecięcym.

The letters of Jan Jonston to Samuel Hartlib, opr. Hitchens W., Matuszewski A., Young J., W. 2000 (tu bibliogr.); Kaczmarek H., *Jan Jonston z Szamotuł. U początków zainteresowań starożytnych Egipsem*, P. 2002. Adam Matuszewski

Źródło: Słownik biograficzny Leszna, pod red. Barbary Głowinkowskiej i Alojzego Koniora, autor biogramu: Adam Matuszewski, wyd. 2, poprawione i rozszerzone, Leszno 2011, s. 268-272.

W ramach przygotowania do obchodów roku Jana Jonstona w Lesznie podjęto dotychczas szereg działań z tym związanych. W obchody zamierza włączyć się także **Wielkopolska Izba Lekarska Delegatura w Lesznie**, która zamierza aktywnie uczestniczyć w inicjatywach kulturalnych i edukacyjnych związanych z Janem Jonstonem, a dzięki pomysłowi środowiska medycznego w Lesznie w połowie roku ma odbyć się festiwal muzyczny zatytułowany „**Muzyczne Świąty Jana Jonstona**”. Planowane jest także zorganizowanie **konferencji naukowej poświęconej Janowi Jonstonowi**, której organizatorem będzie Leszczyńskie Towarzystwo Kulturalne. Planuje się także – w zależności od wielkości środków pozyskanych z zewnątrz – **zorganizowanie konferencji i spotkania w Szkocji na jednej z uczelni wyższych**. Zauważyć bowiem należy, iż Jan Jonston miał nie tylko szkockie pochodzenie, ale i studiował m.in. **na jednym z najlepszych uniwersytetów brytyjskich, jakim jest, położony w Szkocji, University of St. Andrews**. Miasto Leszno **planuje także wydanie kilku książek (naukowych i powieści)** poświęconych Janowi Jonstonowi i jego działalności. Wśród nich warto wskazać na przetłumaczoną po raz pierwszy na język polski (z języka łacińskiego) książkę Jana Jonstona „*Enchiridion ethicum ex sententionissimis dictis concinnatum et in libros tres distinctum*”. Warto także, aby w roku Jana Jonstona w Lesznie miało miejsce wiele innych inicjatyw związanych z leczeniem i medycyną w Lesznie, do których władze miasta Leszno będą zachęcać placówki medyczne w Lesznie, a w razie potrzeby współdziałać w realizacji tych inicjatyw. Ogromną rolę w tym zakresie ma do odegrania **Wojewódzki Szpital Zespólny w Lesznie**. Znaczna część imprez kulturalnych organizowanych w Lesznie przez Miejskie **Biuro Wystaw Artystycznych, Teatr Miejski, Miejski Ośrodek Kultury czy Miejską Bibliotekę Publiczną** będzie nawiązywała do postaci Jana Jonstona. Dotyczy to także wydarzeń organizowanych przez **Muzeum Okręgowe w Lesznie**, które ma ogromne zasługi, gdy chodzi o przypomnienie postaci Jana Jonstona.

Jan Jonston był nie tylko wybitnym lekarzem, ale również jednym z pierwszych w Polsce propagatorów zagadnień związanych z **etyką lekarską**. Warto więc rozpowszechnić wiedzę o czasach i dziełach **Jana Jonstona, lekarza, przyrodnika, historyka, filologa, teologa, filozofa, etyka, polihistora, a może i nawet prekursora prawa medycznego w Polsce**. Jak bowiem pisał w 1931 r. biograf Jana Jonstona prof. dr. hab. Tadeusz Bilikiewicz: „*Któż zliczy wszystkie jego zainteresowania naukowe? Olbrzymia ilość dzieł z wszystkich możliwych dziedzin świadczy najwymowniej o wszechstronności wykształcenia tego polihistora. Zestawienie samych dzieł lekarskich, względnie częściowo lekarskich przedstawia się już imponująco (...) Jonston nazywał się <<Scotus-Polonus>>, ale był osobistością, jakbyśmy to dzisiaj wyrazili, panaeuropejską*” (por. **T. Bilikiewicz, Jan Jonston (1603-1675). Żywot i działalność lekarska, Warszawa 1931, s. 1-2**). Stąd też rozpowszechnianie wiedzy o Janie Jonstonie będzie zarazem rozpowszechnianiem wiedzy o całej epoce, w tym znaczeniu, że w jego życiu i dziełach odzwierciedlają się wszystkie cechy miasta Leszno, znanego jako miasto naukowe, tolerancyjne, będące kolebką wielkopolskiej i polskiej medycyny. **Miasta, które przez kolejne wieki wychowało i dalej wychowuje wielu wybitnych lekarzy (Jan Jonston, Henryk**

Martini, Ernest Jeremiasz Naifeld, Jerzy Chrystian Arnold, Jan Metzsig czy Bronisław Świdorski). Nie można nie wspomnieć i o tym, iż to w Lesznie ukazało się **pierwsze w Polsce naukowe czasopismo medyczne: „Prymitiae physico-medicae” (1750 r.)**

W uznaniu zasług leszczyńianina z wyboru Jana Jonstona oraz dbając o pamięć historyczną, Rada Miejska Leszna przychyliła się do inicjatywy Prezydenta Miasta Leszna, uznając przyjęcie przedmiotowej uchwały za w pełni uzasadnione. Niech więc rok 2023, ustanowiony rokiem dr. Jana Jonstona, będzie także oddaniem czci nie tylko dla niego, ale również dla wszystkich leszczyńskich lekarzy; tych, którzy służyli mieszkańcom na przestrzeni ostatnich wieków, jak i tych, którzy dziś niosą pomoc obywatelom Leszna i regionu leszczyńskiego.

Opracowało:

Miejskie Biuro Wystaw Artystycznych w Lesznie

Miejska Biblioteka im. Stanisława Grochowiaka w Lesznie

Muzeum Okręgowe w Lesznie